

Barnets beste: Barnevernets formål i spenning mellom individuelle og relasjonelle hensyn

Solveig Botnen Eide

Universitetet i Agder

Introduksjon

Barnets beste er et sentralt prinsipp i barnevernets verdigrunnlag, et prinsipp som ligger tett opptil barnevernets mandat om å verne barn. Målgruppe er barn i utsatte posisjoner. Vi skal se at barnets beste er retningsgivende norm når enkeltbarns omsorgssituasjon og hverdagsliv skal vurderes, og for valg av tiltak. Vurderinger av hva som er rett og godt for barnevernets virksomhet, knyttes til om og i hvilken grad barnets beste fremmes. Slik har barnets beste formålets karakter og gir barnet en prioritert posisjon i barnevernets virksomhet. Det er likevel ikke åpenbart hvordan barnets beste begrunnes og forstås. I så vel lovtekster med forberedende dokumenter som i faglitteratur finner vi forståelser av barnets beste har vært og er i endring. I saker fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) mot norsk barnevern ser vi at det særlig er avveininger mellom barnets beste som individuelt hensyn og retten til respekt for familien som er et springende punkt (Søvig, 2020).

Begreper og verdier er i bevegelse. Slike bevegelser og endringer er komplekse og verdikonflikter på ulike nivå er sentrale (Heggen &

Sitering av denne artikkelen: Eide, S. B. (2020). Barnets beste: Barnevernets formål i spenning mellom individuelle og relasjonelle hensyn. I O. Lysaker og T. E. Fredwall (Red.), *Verdier i konflikt: Etikk i et mangfoldig samfunn* (s. 121–139). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.95.ch6>.

Lisens: CC BY-NC 4.0.

Engebretsen, 2009; Ask & Eide, 2018). Med det har jeg antydnet at et diskurskritisk perspektiv med vekt på idéanalyse (Bratberg, 2014; Bergstrøm & Boréus, 2002) ligger til grunn for arbeidet. Det innebærer en fortolkende tilnærming der jeg søker å forstå forestillingene om barnets beste i lys av norsk barnevern som anvendelsesområde.

Kapitlets overordnede tema er sentrale verdikonflikter i barnevernets formål; barnets beste. Jeg vil undersøke dette temaet ved å gå veien om følgende spørsmål:

Er barnets beste en legitim prioriteringsstandard? Hvordan kan sammenhengen mellom barnets beste og barnets egne synspunkter forstås? Hvilken betydning har familiære relasjoner i forståelser av barnets beste? Hvordan kan konkretiseringen av barnets beste som omsorg forstås?

Disse spørsmålene angir kapitlets oppbygging, men jeg vil begynne med å gi et riss av barnevernets historie med vekt på barnets beste i lovgiving og sentrale offentlige dokumenter.

«Barnets beste» i barnevernet

Vergerådsloven av 1896 er Norges første barnevernlov. Den trådte i kraft i år 1900 og ble avløst av lov om barnevern i 1953. Denne loven ble revidert og videreført inntil det i 1992 forelå ny lov; lov om barneverntjenester. I skrivende stund er et nytt lovforslag under arbeid. Prinsippet om barnets beste er også regulert gjennom Grunnloven (§ 104) og i internasjonale konvensjoner, herunder barnekonvensjonen (BK).

Mye har endret seg i denne drøyt hundreårige historien, men likevel finner vi felles trekk. Lovenes utgangspunkt er at samfunnet påtar seg et ansvar for barn og unge, et ansvar som begynner der foreldres innsats anses utilstrekkelig med den følge at barna utsettes for betydelig risiko (Lindboe, 2012). Barnevernets sentrale målgruppe er barn og unge som utsettes for omsorgssvikt og mishandling i sine hjem, men lovene regulerer også tiltak for mindreårige med risikofylt atferd, herunder straffbare handlinger. Tiltakene som settes i verk, skal verne og hjelpe disse barna.

Selv om begrepet «barnets beste» ikke kommer i bruk i lovverket før i 1953, er den saken dette begrepet referer til, sentral i hele barnevernets

historie, også slik at det ligger implisitt i virksomhetenes benevnelser «vergeråd» og «barnevern». Å «verge» betyr å forsvare eller verne (de Caprona, 2013, s. 1099). Når vi finner dette begrepet i det tidlige barnevernet, tilkjennegis en intensjon om å verge barn og unge, en oppgave som vanligvis ligger til familien og foreldrene. Når foreldre på den tiden sviktet eller ikke var i stand til å ta hånd om og verne barnet, overtok vergerådet. De som skulle vernes av vergerådet, var barn som var forsømt av sine foreldre og det vi i dag betegner som atferdsproblemer, og som vergerådet kalte «vanvyrde» (Getz, 1892).

Å «verge» ligger i innhold tett opptil å «verne», et begrep som fra 1953 er brukt om denne virksomheten. Selv om forståelser av hva som er risikofaktorer for barn, og hva som er til barnets beste, har endret seg, ligger likevel følgende intensjon fast: Når barn utsettes for skade og alvorlig risiko ved at foreldrene ikke verner barnet, eller ved at foreldrene selv utsetter barnet for skade eller alvorlig risiko, skal myndighetene ved vergerådet (barnevernet) gripe inn for å verne og hjelpe barnet.

Inndeling i målgrupper, de forsømte og de som ikke tilpasser seg samfunnets normer, finner vi også i barnevernets videre historie. I gjeldende lovgiving finner vi egne paragrafer for dem som er utsatt for omsorgssvikt, og for dem som har atferdsproblemer (barnevernloven, 1992). Barnets beste knyttes til oppfatninger av hva som er gode hjemmeforhold for barn og unge, men også til hva som kjennetegner det å være og bli et gagns menneske. Slik har barnevernet både en vernende og et oppdragende eller disiplinerende siktemål, noe som også innebærer at barnevernet langs flere dimensjoner speiler samfunnets normer (Ericsson, 1996) og sterke normative forutsetninger.

I barnevernloven av 1992 har barnets beste formålets karakter. Det kommer til uttrykk slik:

Ved anvendelse av bestemmelsene i dette kapitlet skal det legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til beste for barnet. (barnevernloven, 1992, § 4–1)

I samme lov konkretiseres barnets beste til stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen. Både biologiske foreldre og fosterforeldre kan bidra til dette. Det er likevel, slik det fremgår i lovens forarbeider, at biologisk familie anses å representere en særegen og prioritert form for

stabilitet (Skivenes, 2002). Dette er en prioritering vi også ser i dommer fra EMD, der retten til familieliv først og fremst henviser til biologisk familie (Søvig, 2020). Med vekt på denne formen for familiær stabilitet kan barnets beste langt på vei forstås som ivaretagelse av det såkalte biologiske prinsippet. Spenningen mellom barnets beste og det biologiske prinsippet uttrykkes direkte i Ot.prp. nr. 69, men slik at barnets beste skal kunne trumfe det biologiske prinsippet.

Når foreldrene ikke innehar ressurser til å skape forutsigbarhet og stabilitet for barnet, må det biologiske prinsipp vike for barnets beste. Der det er motsetninger mellom barnets behov og omsorg, og foreldrenes behov og ønsker, må barnets behov settes foran foreldrenes. (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009, s. 6)

Her ser vi en bevegelse som kan tyde på et mindre harmoniserende blikk mellom barnets beste og det biologiske prinsippet. Denne verdikonflikten preger forarbeider til ny barnevernlov. I NOU 2012: 5 foreslås det biologiske prinsippet erstattet med et prinsipp om utviklingsstøttende tilknytning (NOU 2012: 5, s. 81). Det innebærer at verdien av båndene til biologiske foreldre gjøres til et spørsmål om hvorvidt og i hvilken grad de vurderes som støttende for barnets utvikling (Bunkholdt, 2013). Slik dempes en mulig verdikonflikt mellom barnets beste og det biologiske prinsippet samtidig som betydningen av de biologiske båndene i seg taper betydning. Dette følges imidlertid ikke opp i forslag til ny barnevernlov slik at det tas inn i lovteksten, men berøres av punkter til konkretisering av barnets beste. Vi finner følgende konkretiseringer (NOU 2016: 16, s. 271):

- barnets egen identitet
- barnets og foreldrenes bakgrunn
- barnets synspunkt
- barnets behov for å bevare familiemiljøet
- barnets behov for omsorg og beskyttelse
- barnets sårbarhet
- barnets helse, utdanning og utvikling

Dette er punkter som er hentet fra FNs barnekomité, generell kommentar nr. 14 (2013). Jorunn Gjedrem påpeker at dette kan oppfattes som en styrking og konkretisering av prinsippet om barnets beste (Gjedrem,

2018, s. 65). Prinsippet har endret karakter fra ett forholdsvis åpent prinsipp til sju ulike konkretiseringer. Det er likevel slik at disse konkretiseringene er forholdsvis vage, også i den forstand at de både hver for seg og innbyrdes kan representere verdimeslige spenninger. Med de rammene jeg har til rådighet, vil jeg ikke kunne gi en utdypende drøfting av hvert enkelt punkt, men likevel slik at sentrale momenter tas opp til drøfting.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) har ikke en egen formulering om barnets beste, men sentrale menneskerettsjurister påpeker at praksis i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) i økende grad vektlegger nettopp dette prinsippet (Høstmælingen, 2012). I barnekonvensjonen artikkel 3 nr. 1 finner vi følgende formulering:

Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn. (Barnekonvensjonen, 1989, art. 3)

Ved grunnlovsendringen i 2014 tas flere menneskerettighetsprinsipper inn i Grunnloven, herunder bestemmelsen om barnets beste:

Ved handlinger og avgjørelser som berører barn, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn. (Grunnloven, § 104)

Ved at barnets beste får status som formål og grunnleggende hensyn, får prinsippet karakter av å være grunn-norm og en verdi som skal optimaliseres. Det innebærer at beslutningene eller tiltakene skal ta utgangspunkt i barnet og dets beste og konsekvenser av beslutninger og tiltak skal vurderes ut fra hensynet barnets beste. Prinsippet status styrkes ytterligere ved at det også har karakter av en avveiningsnorm. Det innebærer at i situasjoner der barnets beste er i konflikt med andre tungtveiende hensyn, er det barnets beste som har forrang.

Barnets beste som prioriteringsstandard

I barnevernet rettes oppmerksomheten mot de vilkår barn lever under, og da med særlig henblikk på forhold i hjemmet. Det innebærer at flere

personer vil være berørt av barnevernets tiltak, og en kan ikke legge til grunn at de som berøres av et tiltak, har sammenfallende interesser. Sagt på en annen måte: Det tiltaket som er til barnets beste, kan gå på bekostning av andres, for eksempel fars beste. I velferdstjenester legger en til grunn at tiltakene skal være til hjelp og til det beste for den som er mottaker av hjelp, slik også i barnevernet. Her er det barnet som er hovedperson, men det er likevel slik at de tiltak som iverksettes, kan berøre flere, noen ganger på svært inngripende måte, som når barnevernet overtar omsorgen for et barn og plasserer det i fosterhjem. Med det som utgangspunkt kan en spørre hvilke grunner en har for at hensynet til barnet skal tilkjennes annen vekt enn for eksempel hensynet til mor. Er det, moralsk sett, legitimt å gi ett menneske forrang på bekostning av et annet? Når dette spørsmålet reises, slik Gundersen gjør i sin doktorgradsavhandling som omhandler barnets beste i barnevernet (2018), er det med utgangspunkt i at alle mennesker har samme verd, en forståelse som er dypt forankret i moralsk og menneskerettslig tenkning. Dette like verdet har ikke annen begrunnelse enn at vi er mennesker – det er det som konstituerer vårt felles verd, og som kan utfordre forskjellsbehandling som innebærer at noens hensyn går på bekostning av andres.

Selv om menneskenes felles verd ikke har annen begrunnelse enn at vi er mennesker, er det ulike dimensjoner ved dette som hver for seg kan karakteriseres som fellesmenneskelige, men som likevel er ulike med hensyn til hva som vektlegges. I filosofisk antropologi finner vi en betydelig vekt på det som forstås som menneskelige egenskaper og menneskelige trekk (Schnewind, 1999). Dette er egenskaper som er ulikt fordelt mennesker imellom, og som gjerne vil være mer uttalt hos voksne enn hos barn (Eide, 2001). Fremfor å vektlegge dette kan man, slik Kant-inspirerte Hans Skjervheim (1996) gjør, understreke at mennesket er et subjekt – en deltaker som øver innflytelse med sin blotte eksistens. Det innebærer at mennesket ikke ene og alene kan gjøres til et middel for andre eller andres interesser, men mennesket må tilkjennes verdi og posisjon i seg selv. Så kan vi, slik Hannah Arendt gjør, si at det er det at vi alle er ulike, som konstituerer vårt felles verd, snarere enn at vi er like. Riktignok er det slik at vi alle er mennesker, men like fullt, hevder Arendt, er det slik at hver og en av oss er unik – og kan identifiseres.

I hennes tenkning er det dette som skal legges til grunn for vårt like verd (Arendt, 1996). Vi skal tilkjennes samme verd fordi vi er mennesker, og det å være menneske innebærer å være sårbar. Denne sårbarheten er knyttet til våre livsvilkår som innebærer at livet ikke leves i isolasjon, men er innvevd i en rekke relasjoner. Det innebærer gjensidig, men ikke nødvendigvis symmetrisk avhengighet (Løgstrup, 1956). Slik er sårbarheten et allment trekk ved det å være menneske, men den arter seg ulikt i ulike faser av livet og i ulike situasjoner, og den er særlig tydelig i livets begynnelse.

Gundersen undersøker barnets beste i barnevernet, og da særlig knyttet til omsorg og fosterhjemstiltak. Han viser at barnets beste som prioriteringsstandard kan være på kollisjonskurs med sentrale momenter i vår tenkning om menneskeverdets ukrenkelighet og universalitet (Gundersen, 2018). Jeg vil gi Gundersen rett i at dette er et sentralt anliggende som kan utfordre barnets beste som prinsipp i barnevernet. En ensidig vektlegging av barnets beste slik at andre berørte parter ikke medregnes, kan innebære at viktige hensyn ikke tas med i betraktningen, og at andre i ytterste konsekvens får status som kun en faktor, et middel, i et regnestykke om hva som er til barnets beste. Jeg deler utgangspunktet i et felles menneskeverd og en innebygd rett til vern for alle, men vil legge til et sårbarhetskriterium og påpeke dets relevans når en drøfter barnets beste som prioriteringsstandard.

Selv om utsagnet «kvinner og barn først» krever en omformulering med bakgrunn i ny innsikt i kjønnsbaserte relasjoner, er det egnet til å vise at det som oppfattes som sårbare grupper, påkaller – og jeg vil tilføye *bør* påkalle – en særlig moralsk oppmerksomhet. Barnevernet har i hovedsak definert barn som mennesker i aldersgruppen 0–18 år. Det er (selvsagt) et stort spenn i grad av sårbarhet og sårbarhetens karakter hos et spedbarn og en tenåring. I det følgende vil jeg peke på noen trekk ved barns sårbarhet.

Barn har et kort liv bak seg, og det innebærer begrenset erfaringsbakgrunn. De kan i mindre grad enn voksne trekke veksler på egne erfaringer. Begrensninger i erfaring og kunnskap om samfunnet omkring, herunder egne rettigheter, gjør at barn anses som avhengige av sine foreldre med tanke på både omsorg og ivaretagelse av rettigheter. Dette er

foreldrenes sentrale ansvarsområder, og det er sentrale vurderingstema i barnevernets arbeid. Er det i slike situasjoner legitimt å bruke barnets beste som prioriteringsstandard? Jeg vil hevde at det ikke bare er legitimt, men at det også – i moralsk henseende – er påkrevd. Barnet er avhengig av at noen tar hånd om det – omsorgsmessig og for ivaretagelse av rettigheter. Når de som har denne oppgaven (foreldrene) av ulike grunner ikke ivaretar den, slik at det går på bekostning av barnets helse og utvikling, må foreldrenes interesser om nødvendig settes til side for å ivareta barnet.

Prinsippet om barnets beste i barnevernet kan leses som barnevernsbarnets beste. Men hva med andre barn som berøres av barnevernets tiltak, som når barns hjemmeforhold blir forandret og vanskelige følge av at det kommer et fosterbarn inn i hjemmet? Det er dette som er tema for Cecilie Revheims doktorgradsavhandling «Hva med oss andre som bor her?». Hun viser at når barnets beste ensidig forstås som fosterbarns beste, kan det gå på bekostning av andre barns beste – i denne sammenhengen fosterforeldrenes egne barn (Revheim, 2019).

Betegnelsen «beste» henleder oppmerksomheten mot hvem som skal eller bør prioriteres, men den kan forstås som en ideell standard – den beste. Det kan diskuteres om det er en relevant og realistisk standard når det offentlige ved barnevernet skal ivareta utsatte barn (Gundersen, 2018). Når barnets beste har karakter av å være et formål og en optimaliseringsnorm, åpner det for en forståelse som innebærer at man skal ta de beslutninger som fremmer barnets beste. I diskusjonene i Danmark ser vi at begrepet «barnets tarv» gjerne brukes der vi i Norge gjerne bruker «barnets beste» (Egelund, 2006). Begrepet «tarv» er ikke fremmed i Norge, men det kan kanskje fortone seg noe gammelmodig. Ifølge Det Norske Akademisk ordbok har ordet norrøn opprinnelse og er beslektet med verbet «å turve». Det vil si at det å ivareta noens tarv er å sørge for det vedkommende trenger. I romanen *Monolitten* uttrykker Terje Stigen (1988) det slik: «Det som er rett eller galt, det var for [mor] et spørsmål om hva som tjente til familiens tarv». Anvendt i barnevernet: Det som er rett, er det som tjener barnets tarv.

Barnets beste som prioriteringsstandard kan drøftes, slik jeg har gjort så langt, ved å vektlegge hensynet til den enkeltes beste og den

enkeltes interesser, og da gjerne foreldrenes interesser og deres beste kontra barnet og barnets beste. Slik opplyses prioriteringshensynet individuelt. Med vektlegging av individuelle dimensjoner ved barnets beste fremstår barnet som et selvstendig subjekt med sine rettigheter, moralsk og rettslig.

Barnets stemme

Når barnets beste aktualiseres, blir det også spørsmål om hvem som skal bestemme hva som er til det enkelte barns beste. Normalt er det foreldrene som ivaretar dette, og som involverer barnet i takt med dets utvikling og modenhet, men når barnets beste blir skadelidende under foreldrenes manglende ivaretagelse, kommer barnevernet inn. Barnets egen stemme har i økende grad vært vektlagt de siste tiårene, og barnevernloven (§ 6–3) bestemmer at barnet har rett til å bli hørt i egen barnevernssak. Dette kom inn i loven som følge av endringer etter inkorporering av barnekonvensjonen (Sandberg, 2008) og det styrkes ytterligere i forslag til barnevernlov (NOU 2016: 16). Det er likevel slik at det er barnevernet ved sine representanter i rettslige organer som har det avgjørende ordet.

Når barnets beste konkretiseres som «barnets stemme», kan det forstås dithen at det i seg er til barnets beste at barnet får gi uttrykk for sine synspunkter. Det innebærer at barnet tilkjennes den aktørstatusen enhver har i eget liv og i egen sak, ene og alene i kraft av å være menneske. Barnet tilkjennes den deltakerposisjonen som følger det å være menneske, for å uttrykke det med Skjervheim (1996). Forstått slik skal ethvert barn øve innflytelse, slik det gjør ved sin blotte eksistens, og slik det kan gjøre ved ulike grader av verbal medvirkning.

Når barnets synspunkt nevnes under barnets beste, kan det også forstås som en kilde til å finne barnets beste, forstått slik at når det mer overordnende prinsippet om barnets beste skal innholdsbestemmes og konkretiseres for den enkelte, er barnets egen stemme viktig. I barnekonvensjonens § 12 omtales det som retten til å bli hørt og si sin mening. Dette prinsippet om barnets rett til å bli hørt kom inn i revisjonen av barnekonvensjonen i 1979. Et sentralt argument var at en ikke kunne avgjøre

barnets beste uten å ha hørt barnets mening (Pedersen, 2020, s. 120). Retten til å uttale seg og bli hørt knyttes gjerne til medvirkning. Det vektlegges i nyere barnevern (Schrøder, 2018; Slettebø & Seim 2007), og det kommer til uttrykk i konkrete metoder, kanskje tydeligst i familierådslag (Horverak, 2002). Det er likevel barnevernet og dets beslutningsorganer som til sjunde og sist tar stilling til hva som er det enkeltes barns beste når det kommer til valg av tiltak etter barnevernloven.

Det barnet saken omhandler, skal selv delta i innholdsbestemmelse og konkretisering av sitt eget beste. Jeg har tidligere nevnt at det er en del av barnets sårbare posisjon at det har lite erfaring å trekke vekslers på. Det innebærer at barnet også må kunne trekke vekslers på den innsikt voksne mennesker har. Selv om dette er komplekse saker, vil de ofte omhandle barnets forhold i hjemmet og barnets forhold til sine egne foreldre. Den lojalitetskonflikten dette innebærer, kan være et argument mot å gi barnet en for tydelig stemme i slike saker.

I mitt doktorgradsarbeid «Prinsipper og levd liv» tar jeg utgangspunkt i ordinære samtaler mellom barnevernsarbeidere og fosterbarn. Samtalene ble tatt opp på bånd og fulgt opp med intervjuer av de samtalende hver for seg. Sekvenser som omhandlet barnets forhold til sin mor, ble i særlig grad gjenstand for undersøkelser. Barnets medvirkning, slik det kommer frem i dette arbeidet, var tydeligst når samtalen omhandlet konkrete forordninger, og svakest når det var selve relasjonen til mor – hva hun betydde for barnet. Når det gjelder forståelse av relasjonen mellom fosterbarnet og dets biologiske mor, viser sosialarbeidere en tendens til å forstå og tolke den på vegne av barnet. La oss gå veien om et eksempel: «Du kan være glad i både mamma og fostermor», sa sosialarbeideren. I det oppfølgende intervjuet ga barnet, en gutt på tolv år, uttrykk for sine oppfatninger av sitt forhold til mor og fostermor, synspunkter som både kunne ha utfyllt og nyansert sosialarbeiderens oppfatning, men han ble ikke spurt (Eide, 2007; Eide 2010). Sosialarbeiderens håndtering kan forstås som skjermende, i den forstand at det kunne tenkes at å be barnet om å uttrykke sin mening om dette, ville være sårt og vanskelig. Gutten viser på sin side, slik også andre informanter i dette arbeidet gjør, at han har synspunkter på dette som han er klar til å målbære.

Når barnets beste konkretiseres som barnets stemme, er det en tydelig vektlegging av barnet som selvstendig subjekt. På et mer overordnet nivå uttrykker involvering av barnet at en tilkjenner barnet den aktørstatusen enhver har i egen sak, ene og alene i kraft av å være menneske. Når det kommer til forståelser av barnet som kilde til innholdbestemmelse og konkretisering av hans eller hennes beste, vil det kunne reises spørsmål om hva en anser at barnet er i stand til å svare på. Slik sett kan det å svare for eller på vegne av barnet være begrunnet med at man anser barnet som ute av stand til å svare eller bidra til innsyn i det aktuelle temaet. Dette er en begrunnelse som langt på vei er sammenfallende med omsorgens begrunnelse. Den handler om å gjøre for den andre det som vedkommende selv ikke er i stand til.

I det foregående har vi sett at en individuell forståelse av barnet og barnets beste utfordres av relasjonelle dimensjoner, men vekten har vært lagt på den individuelle dimensjonen. I det følgende er tilnærmingen omvendt.

Barnets beste og relasjoner

Spenningsforholdet mellom individuelle og relasjonelle dimensjoner kommer også til syne i barnevernets verdigrunnlag, der barnets beste forstås i sammenheng med andre prinsipper. Det inngår i et verditriangel som, i tillegg til barnets beste, består av det biologiske prinsipp¹ og lavest mulig inngrepsnivå (Skivenes, 2002; Eide, 2018). Selv om barnets beste er angitt som formål, er ikke forholdet mellom disse verdiene avklart, og vi skal se at de griper inn i hverandre, ikke bare i avveininger, men også i innhold. Dette er særlig tydelig der barnets beste innholdsbestemmes med henvisning til det biologiske prinsipp (Eide, 2018). Om barnets beste knyttes til barnets interesser, forstått som en interesse som ikke nødvendigvis er sammenfallende med foreldrenes, kan det fortone seg annerledes. Da kan vi se at disse prinsippene – det biologiske prinsippet og

1 Det biologiske prinsipp innebærer at biologiske bånd mellom mennesker tilkjennes verdi. I barnevernet er det først og fremst snakk om slike bånd mellom barn og foreldre (Eide, 2016 og 2018).

barnets beste – kan trekke i hver sin retning. Er det da slik at det tredje prinsippet – det mildeste inngreps kriterium – først og fremst støtter opp under det biologiske prinsippet? Ethvert inngrep fra barnevernets side vil, om enn i ulik grad, utfordre det biologiske prinsippet. Det er likevel slik at jo mer alvorlig inngrepet blir, desto kraftigere utfordres det biologiske prinsippet. Slik sett kan vi si at det biologiske prinsipp og det laveste inngreps prinsipp ligger i samme vektskål. Når barnets beste legger særlig vekt på barnets interesser, vil det som overordnet prinsipp kunne være en motvekt til de to andre prinsippene. Slik ser vi at det det kan være en innebygd verdikonflikt mellom barnets beste og det biologiske prinsipp, en konflikt som topper seg når det, med henvisning til et sterkt biologisk prinsipp, hevdes at barnevern står i fare for å bli foreldrevern på bekostning av barna (Eide, 2018). En svak vektlegging av det biologiske prinsippet, og med det den særegne betydningen relasjonen mellom barn og foreldre har, kan gå bekostning av sentrale eksistensielle verdier der tilhørighet – biologisk og sosial – overses.

Vi skal se nærmere på hva det biologiske prinsippet innebærer. Det å være barn er å være noens barn. I biologisk henseende betyr det at det er en forbindelse mellom barnet og en mor og en far. I vergerådskursen ble slike bånd tillagt negativ verdi ved at barnas problemer dels ble forstått som utslag av dårlig arv (Arctander & Dahlstrøm, 1932). Etter hvert som slektshygieneiske forklaringsmodeller tapte terreng til fordel for modeller hentet fra moderne fagområder, som pedagogikk og psykologi, ser vi at problemforståelsen gradvis koples fra relasjonens biologiske dimensjon til dens sosiale og psykologiske dimensjoner (Eide, 2018). I forarbeidene til loven av 1992 er det biologiske prinsippet et sentralt tema. De biologiske båndene omtales som verdifulle med henvisning til hva de fører til, men de omtales også som verdifulle i seg selv. Det innebærer forståelse av biologiske bånd som bærere av goder for barnet, også når relasjonen mellom barn og foreldre har vist seg skadelig. Tilknytning og bånd anses som goder forbundet med de biologiske båndene (Skivenes, 2002; Eide, 2007; Eide, 2016). I barnevernets nyere drøftinger av dette ser vi at begrepene tilhørighet og utvikling knyttes særlig til utviklingspsykologiske perspektiver (NOU 2012: 15). I forarbeidene til ny barnevernlov anføres tre andre argumenter for at utviklingsstøttende tilknytning blir en for smal

angivelse av barnevernets verdigrunnlag. Psykologiske teorier har sjelden den konsensus og bestandighet som kreves av rettslige prinsipper med normativt innhold, det ville kunne styrke psykologienes stilling i barnevernet på en måte som kan utfordre rettsikkerheten, og det kan gå på bekostning av andre relevante forhold (NOU 2016; 16, s. 52). Spesielt det siste punktet, «andre relevante forhold», åpner opp for å spørre hva slags tema vi her snakker om. Er betydningen av biologiske bånd et tema som kan besvares med vitenskapelige metoder, her forstått som psykologiske tester? Det er (selvsagt) psykologiske dimensjoner i dette, og også biologiske dimensjoner, som særlig gjør seg gjeldende med hensyn til kjennskap til egne gener. Kulturpsykolog Heidi Keller (2013) stiller seg kritisk til denne tilnærmingen, som særlig vektlegger tilknytningsteoretiske perspektiver. Hun påpeker at tilnærmingen forutsetter og henter sine idealer fra typisk vestlige kjernefamilier. Jeg vil tilføye at det også er filosofiske og eksistensielle dimensjoner i dette, dimensjoner som handler om vår væren og forståelse av nære relasjoner. Oppfatninger av familier og hva som er best for barn, vil også være innvevd i kulturelt betingede forståelser (Kroken, 2018).

I forslag til ny barnevernlov brukes, som i EMK (§8) og BK (§ 4), betegnelsene «familie» og «rett til respekt for familieliv». Ordet familie favner i dagens samfunn videre enn de familiebånd som konstitueres biologisk. Den tradisjonelle kjernefamilien er én av flere familieformer, herunder også fosterfamilie. Vedtaket fra norsk barnevern som dommen er rettet mot i Strand Lobben saken, som jeg kommer tilbake til i neste avsnitt, skriver seg sju år tilbake i tid, og barnet den omhandler, var på vedtakstidspunkt elleve år. I mellomtiden hadde barnet bodd i foster- eller adopsjonshjem. Når professor Kristin Sandberg, en nestor i norsk barnevernrett, kommenterer denne dommen, peker hun på at barnet etter hvert må ha fått rett til familieliv i denne familien (Skihamn, 2019).

Spørsmålet om retten til respekt for familieliv aktualiseres i flere dommer mot norsk barnevern fra EMD, fire i løpet av høsten 2019. Én av disse, Strand Lobben, omhandlet tvangsadopsjon, og flere omhandlet samvær mellom barn og biologiske foreldre etter omsorgsovertakelse. Rammene jeg har til rådighet her tillater ikke en grundig drøfting av disse forholdsvi

kompliserte sakene, men jeg vil trekke frem noen sider ved Strand Lobben som særlig er aktuell for dette kapitlet – og trekke veksler på professor Karl Harald Søvig's ekspertkommentar til denne dommen. Denne saken ble første gang behandlet i EMD i 2017. Her ble Norge frikjent for å ha krenket retten til respekt for familieliv, riktignok med dissens. Saken ble brakt inn for EMDs storkammer, og det er den kjennelsen som forelå i 2019, også denne med dissens. Til behandlingen av saken i storkammeret gir Søvig følgende kommentar:

Storkammeret slo først fast at EMK art. 8 gir alle rett til respekt for sitt familieliv, og at hensynet til barnets beste her er av grunnleggende betydning. Likevel, påpekte domstolen, vil også hensynet til familieenheten og familiens gjenforening stå sentralt. Staten er pliktig å muliggjøre familiejenforening så snart som mulig. Dersom hensynet til barnets beste og hensynet til foreldrene kommer i konflikt, må staten foreta en avveining av disse, og da med særlig vekt på hensynet til barnets beste. Generelt er barnets beste å holde kontakten med sine biologiske foreldre, og bare under helt eksepsjonelle omstendigheter kan familieband brytes. (Søvig, 2020)

Selv om begrepet «familie» i utgangspunktet er bredere enn «biologisk familie», synes det likevel å være slik at biologisk familie har en særlig prioritet. Dette kommer til syne i anvendelse av tilhørighetshensynet, der tilhørighet til biologisk familie synes å veie tyngre enn fosterfamilie. Det biologiske prinsippets eksplisitte ivaretagelse av biologiske bånd suppleres med sosiale, kulturelle og religiøse dimensjoner og tilhørighet til slike. Dette utfordrer den dikotomiseringen som ligger i et for sterkt individualistisk perspektiv uttrykt gjennom klare prioriterings-hensyn mellom familien på den ene siden og barnet på den andre siden. Dommen og dissensen i den, viser også at dette er et diskusjonstema. Om og ev i hvilken grad stemmegiving følger nasjoner og eller regioner, er et tema for videre undersøkelser. Kanskje er det slik at de som stemte for frifinning av det norske barnevernet er representanter fra land der vektlegging av individuelle dimensjoner ved barnets beste står sterkt? I denne sammenhengen er det viktigste poenget at barnets beste ikke bare er et spørsmål om det enkelte barn, men også om relasjonelle dimensjoner.

Omsorg som konkretisering av barnets beste

Vi har sett at omsorg og beskyttelse er en konkretisering av barnets beste, men også andre konkretiseringer av barnets beste kan ses som del av eller i sammenheng med dette fenomenet. Helse, utdanning og utvikling vil innebære ivaretagelse av omsorgen. Når sårbarhet nevnes som konkretisering av barnets beste, er det en rimelig tolkning at sårbarhet påkaller omsorg og beskyttelse. Slik blir omsorgens respons sårbarhet. Omsorg er et nøkkelbegrep i barnevernet. Den vurderes og overtas i tilfeller der det foreligger omsorgssvikt. Dette styrkes ved at retten til omsorg er nedfelt i barnekonvensjonens § 3 nr. 2. Når omsorgen overtas, ivaretas barnet av andre enn sine foreldre, og da gjerne av fosterforeldre som utøver og ivaretar den daglige omsorgen for barnet.

I barnevernets forståelse av omsorg synes det å ha vært en utvikling fra en konkret og dagligdags forståelse av fenomenet, som innbefatter sunn mat, gode klær og daglig oppfølging, til en gradvis og økende innflytelse fra psykologien, tydelig uttrykt med begrepene «utviklingsstøtte» og «tilknytningskvalitet» (Andersen, 2014; Eide, 2019). Selv om omsorg er et sentralt barnevernfaglig begrep, har fenomenet i seg vært viet forholdsvis lite oppmerksomhet.

Hva kjennetegner det fenomenet vi prøver å gripe med begrepet omsorg? Begrepet er satt sammen av «om» og «sorg» (de Caprona, 2013, s. 817). Sorg leder oppmerksomheten mot det å bry seg, om å sørge for – begreper som ligger nær det engelskspråklige «care». Fenomenet er intensjonalt i den forstand at det trekker oppmerksomheten mot den som trenger omsorg. Omsorgen er rettet mot sider ved livet som en ikke kan ivareta selv, og som derfor representerer sårbarhet.

Sårbarheten kan konkretiseres og besvares, men dypest sett er den knyttet til våre livsvilkår – til det faktum at livet leves i relasjoner. Den vedvarer livet ut og kan konkretiseres på forskjellige måter i ulike situasjoner og relasjoner og i ulike livsfaser. Inspirert av den danske moralfilosofen Knud E. Løgstrup vil jeg si at omsorgen brytes, slik den etiske fordring gjør, gjennom ulike prismer av situasjoner og relasjoner (Løgstrup, 1956). Ut over dette vil jeg hevde at konkrete og spesifikke definisjoner kommer til kort i den forstand at de kun kan gripe fragmenter. I dette ligger en advarsel om ensidig å knytte omsorgens innhold til

bestemte sårbarhetsuttrykk. Slik vil jeg primært bestemme omsorgen som et livsverdenfenomen. Som livsverdenfenomen korresponderer den med barnevernets saksfelt som handler om barns oppvekstvillkår og hverdagsliv med vekt på de nære relasjonene. Slik er fenomenet omsorg i barnevernet knyttet til livsverdenen i så vel innhold som kontekst. Det å yte omsorg handler om å delta i andres liv og samhandle med dem. Det er deltakelse og handlinger som går ut over det å gjøre eller si bestemte ting med ønske om et spesifikt resultat. Omsorgen sprenger seg ut av en instrumentell logikk der en gjør noe med den andre i hensikt å oppnå et bestemt resultat. Omsorgens logikk er knyttet til handling snarere enn til produksjon, for å nytte Hannah Arendts ord (1996). Dette henger sammen med at omsorgen og de handlinger og holdninger som følger den, har en intersubjektiv dimensjon. Slik er den, til forskjell fra produksjonen, løsrevet fra faste prosedyrer, statisk beregning og ensidig instrumentell tenkning. Omsorgens begrunnelse og uttrykk er først og fremst av moralsk karakter og et svar som dypest sett har en moralsk begrunnelse; vi skal yte og vise omsorg fordi den andre ikke er meg uvedkommende. Omsorgens forankring i vår livsverden og i det moralske domenet gir seg språklige uttrykk som rommer nærhet, intersubjektivitet og ansvar. Omsorgens språk uttrykker en moralsk bevissthet om involvering i andres liv og ivaretagelse av deres ve og vel – av andres beste – i denne sammenheng barnets beste. Gjennom konkretiseringen omsorg knyttes barnets beste til barnets hverdagsliv. Fenomenet er komplekst, og det må, slik Rikke Lassen og Elisabeth Gording Stang (2008, s. 131) påpeker, legges et bredt omsorgsbegrep til grunn. De nevner mentale, fysiske og materielle forhold. Jeg vil tilføye kulturelle forhold og eksistensielle forståelser.

Når omsorg fremheves i forbindelse med barnets beste, er det særlig med vekt på barnet som sårbart og avhengig. Barnets behov for voksnes omtanke, handling og involvering understrekes. Dette synet på barnet er utfordret ved en økende vekt på barnets aktørstatus og rettigheter (Stang, 2007; Ofstad & Skar, 2009). Når både omsorg og barnets synspunkt er konkretiseringer av barnets beste (se side 124 i denne boken), tyder det på at barnet anses både som sårbart, i den forstand at det trenger voksne, samtidig som det anses som en selvstendig person som kan ta stilling til og gjøre rede for sin situasjon.

Avslutning

I dette kapitlet har jeg undersøkt verdipenninger i barnets beste som formål for barnevernet. I dette finner jeg en overordnet spenning mellom individuelle og relasjonelle hensyn, eller sagt på en annen måte; mellom det å se barnet som selvstendig eller som avhengig. Jeg har gått veien om fire spørsmål. De to første, som omhandler barnets beste som prioriteringsstandard og barnets stemme, har særlig vekt på individuelle dimensjoner. De to påfølgende, som omhandler familie og omsorg, har særlig vekt på det relasjonelle. Det er likevel ikke slik at hensynene disse spenningene springer ut fra, kan skilles fra hverandre. Når barnets beste angir en moralsk sett legitim prioriteringsstandard, er det nær knyttet til barnets sårbarhet og dermed til barnets avhengighet. Når barnets stemme skal høres og være en kilde til forståelse av barnets beste, er det ikke slik at barnet kan være alene om dette. Kanskje er det ikke bare barn, men oss alle, som dypest sett trenger hverandre og hverandres innspill for å forstå vårt eget beste? Om de relasjonelle dimensjonene og den sårbarheten omsorgen skal være svar på, ikke holdes i sjakk av at barnet også ses som et selvstendig individ, risikerer vi at barnet får status som et vedheng til familien eller som sine foreldres eiendom. Snarere enn å være dikotome er det snakk om dimensjoner som gjensidig må holde hverandre i sjakk. Hvor vippepunktet står, vil være avhengig av mange faktorer, ikke bare av det som oppfattes som rent faglig, men også av kulturelle dimensjoner og spørsmål av mer eksistensiell karakter.

Referanser

- Arctander, S. & Dahlstrøm, S. (1932). *Hvordan går det våre vergerådsbarn? En statistisk studie bygget på erfaringer fra Oslo vergeråd 1900–1928*. Oslo: Olaf Norlis Forlag.
- Andersen, I. L. (2014). Traumebevisst tilnærming. I S. Søftestad & I. L. Andersen (Red.), *Seksuelle overgrep mot barn: Traumebevisst tilnærming* (s. 54–62). Oslo: Universitetsforlaget.
- Arendt, H. (1996). *Vita activa: Det virksomme liv*. Oslo: Pax.
- Ask, T. A. & Eide, S. B. (2018). *Barnevernets begreper i bevegelse*. Oslo: Gyldendal.
- Barnevernloven. (1992). Lov om barneverntjenester. LOV-1992-07-17-100. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100>

- Barne- og likestillingsdepartementet. (2009). *Om lov om endringer i barnevern* (Ot.prp. nr. 69 (2008–2009)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-69-2008-2009-/id556260/>
- Bergstrøm, G. & Boréus, K. (2005). *Textens mening og makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bratberg, Ø. (2014). *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bunkholdt, V. (2013). Det biologiske prinsippet – På vei ut av norsk barnevern? *Tidsskriftet Norges barnevern*, 1(90), 3–13.
- De Caprona, Y. (2013). *Norsk etymologisk ordbok*. Oslo: Kagge forlag.
- Eide, S. B. (2001). Synet på barnet i en autonomibasert profesjonsetikk. *Nordisk sosialt arbeid*, (2), 94–100.
- Eide, S. B. (2007). *Prinsipper og levd liv: Samtaler om og oppfatninger av relasjonen mellom barn og foreldre i en barnevernkontekst*. Doktorgradsavhandling. Oslo: Det teologiske fakultet.
- Eide, S. B. (2018). Det biologiske prinsipp. I T. A. Ask & S. B. Eide (Red.), *Barnevernets begreper i bevegelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Egelund, T. (2006). Børns Tarv og Børns Ret: Varetages de nødvendige hensyn til barnet i børneforsorgen? *Dansk sociologi*, 14(2), 39–57.
- Ericsson, K. (1996). *Barnevern som samfunnspeil*. Oslo: Pax forlag.
- FNs konvensjon om barns rettigheter. (2013). Generell kommentar nr. 14. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Getz, B. (1892). *Udkast til Lov om sædelig forkomne og vanvyrkede Børns Behandling med Motiver*. Kristiania: Det Steenske Bogtrykkeri.
- Gjedrem, J. (2018). Barnets beste. I T. A. Ask & S. B. Eide (Red.), *Barnevernets begreper i bevegelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Gundersen, E. C. (2018). *What we owe to our children*. Skriftserien 2018, nr. 22. Oslo: OsloMet.
- Heggen, K. & Engebretsen, E. (2009). Tvetydighet om kunnskapsbasert praksis. En dekonstruktiv nærlesning av arbeidsbok i sykepleien. *Sykepleien forskning*, 4, 28–33.
- Høstmælingen, N. (2012). *Internasjonale menneskerettigheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Keller, H. (2013). Attachment and culture. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(2), 175–194.
- Kroken, R. E. (2018). Omsorgsforståelser: Mellom poesi, profesjon og politikk. I R. E. Kroken (Red.), *Omsorgsforståelser: Mellom poesi, profesjon og politikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lassen, R. & Stang, E. G. (2008). Barnets rett til familie og omsorg, særlig om barnevernet. I N. Høstmælingen, E. S. Kjørholt & K. Sandberg (Red.), *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindboe, K. (2012). *Barnevernrett*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Lov om barneverntjenester av 17.juni (1953). Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/NLO/lov/1953-07-17-14/%C2%A748>
- Løgstrup, K. E. (1956). *Den etiske fordring*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. (1983). *System og symbol*. København: Gyldendal.
- Madsen, O. J. (2017). *Den terapeutiske kultur*. Oslo Universitetsforlaget.
- NOU 2012: 5. (2012). *Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2012-5/id671400/>
- NOU 2016: 16. (2016). *Ny barnevernlov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-16/id2512881/>
- Pedersen, E. (2019). Artikkel 12: Alle barn har rett til å bli hørt og si sin mening. I E. Kipperberg, J. Köhler-Olsen & E. Pedersen (Red.), *Barnekonvensjonen i praksis: Fra barnets behov til barnets rettigheter* (s. 119–135). Bergen: Fagbokforlaget.
- Revheim, C. (2019). *Hva med oss andre som bor her? Profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldrenes egne barn*. Doktorgradavhandling. Kristiansand: Universitetet i Agder.
- Sandberg, K. (2008). Barnets rett til å bli hørt. I N. Høstmælingen, E. S. Kjørholt & K Sandberg (Red.), *Barnekonvensjonen: Barns rettigheter i Norge* (s. 77–96). Oslo: Universitetsforlaget.
- Schnewind, J. B. (1999). Human nature. I R. Audi (Red.), *The Cambridge dictionary of philosophy*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Schrøder, S. K. (2018). Medvirkning. I T. A. Ask & S. B. Eide (Red.), *Barnevernets begreper i bevegelse* (s. 8–96). Oslo: Gyldendal.
- Skiphamn, S. S. (2019). *Innsikt: Derfor ble Norge dømt for brudd på menneskerettighetene*. Hentet fra <https://www.faktisk.no/artikler/500/innsikt-derfor-ble-norge-domt-for-brudd-pa-menneskerettighetene>.
- Skivenes, M. (2002). *Lovgivning og legitimitet: En evaluering av lov om barneverntjenester av 1992 i et deliberativt perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjervheim, H. (1996). *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug.
- Slettebø, T. & Seim, S. (2007). Brukermedvirkning i barnevernet. I S. Seim & T. Slettebø (Red.), *Brukermedvirkning i barnevernet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stang, E. G. (2007). *Det er barnets sak: Barnets rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4–4*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stigen, T. (1988). *Monolitten*. Oslo: Gyldendal.
- Søvig, K. H. (2020). Kommentarer til høstens barnevernsaker mot Norge: Ekspertkommentar. *Juridika*. Hentet fra <https://juridika.no/innsikt/kommentar-til-h%C3%B8stens-barnevernssaker-mot-norge>
- Vetlesen, A. J. (2001). Omsorg – mellom avhengighet og autonomi. I K. W. Ruyter & A. J. Vetlesen (Red.), *Omsorgens tvetydighet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.